

„Noli foras ire, in te ipsum redi.
In interiore homine habitat veritas.”

Csendmeditáció

”Ne ki akarj menni, magadba térj be. A benső emberben lakik az igazság.”¹ – így hangzik magyarul a mottónak választott idézet. Olyan modern csengése van, mintha korunk valamelyik sztarpszichológusától származna, pedig szerzője, a keresztény ókor nagy alakja, Aurelius Augustinus vagyis Szent Ágoston, aki az észak-afrikai Hippo 354-430 között élt püspöke volt. A mondatot II. János Pál pápa idézi a hit és az értelem viszonyát vizsgáló *Fides et ratio*² című körlevelében (15).

”Ne ki akarj menni, magadba térj be.” – valami ilyesmire érkezett meghívás 2018 augusztusában, a Párbeszéd Házában tartott csendmeditációs alkalom és az ezzel kapcsolatos kerekasztal-beszélgetés kapcsán, amelyet Niklaus Brantschen SJ, svájci jezsuita szerzetes, egyúttal zen-mester részvételével tartottak³. Ez a vendégszereplés igazából csak mellékes programja volt Brantschen atyának, aki tulajdonképpen egy mindfulness-konferencia résztvevőjeként érkezett Budapestre.

A zen-meditáció, a távol-keleti spiritualitás egyik eleme, amely Magyarországon leginkább a New Age mozgalmak közvetítésével vált ismertté; a mindfulness pedig ennek szekuláris változataként lesz egyre népszerűbb és elterjedtebb. Magát a New Age jelenséget több mint 25 éve kettős kritikus szemmel figyelem. Részint bibliai, keresztény alapon, másrészt pszichiáterként, szakmai szemmel nézve is vannak kifogásaim, amelyeket más írásaiban már részletesen kifejtettem⁴. Ezen a rendezvényen azonban nyitottan, az elsőkézből való információszerzés szándékával vettem részt, amelyet megkönnyített a Párbeszéd Háza és a mögötte álló Jezsuita Rend törekvéseivel szembeni tiszteletem. A hallottak arra ösztönöztek, hogy gondoljam újra, vajon a magam kritikus álláspontjának minden pontja fenntartható-e; vagyis, a Hittani Kongregáció alább részletezendő dokumentumának szavaival élve, komolyan feltegyem magamnak a kérdést: ”milyen értéke lehet a keresztény ember számára a nem keresztény elmélkedési formáknak”? Második kérdésem, a szakmámban, a

¹ Szent Ágoston: De vera religione, XXXIX, 72: CCL 32,234.

² Fides et ratio. Enciklika a hit és az értelem kapcsolatának természetéről. 1998. II. János Pál megnyilatkozásai. II. kötet. Szent István Társulat. Bp, 2005. 455-536. old. Szövegemben a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia honlapján szereplő fordítást használtam. A zárójelbe tett számok a körlevél egyes pontjaira utalnak.

³ A kerekasztal-beszélgetés teljes terjedelmében megtekinthető a Párbeszéd Háza Youtube-csatornáján: <https://youtu.be/8COGpj80gcM>

⁴ Keresztény hit és New Age szellemiség szentírási szövegek alapján

http://s.paulus.tripod.com/iropult/hit_es_new_age.pdf és Töprengések pszichózisokról, New Age-ről és C. G. Jung-ról http://s.paulus.tripod.com/iropult/new_age_jung.pdf

pszichiátriában egyre nagyobb teret nyerő meditációs technikák, elsősorban a mindfulness alkalmazásával kapcsolatos: hogyan viszonyuljon a kérdéshez a hitét komolyan vevő szakember? Az ilyen útkereséshez bátorság kell, de az igazság keresése sohasem lehet negatív tett.

Írásom, noha a keresztény hittel kapcsolatos témákat érint, nem teológiai jellegű, hiszen abban képzetlen laikus vagyok. Szakmainak sem tekinthető, hiszen, bár pszicháter vagyok, önálló kutatást a témában nem végeztem. Sokkal inkább a hallottakat, látottakat, olvasottakat összegző, szintézisre törekvő, útkereső gondolatmenet, amelynek igazságtartalmát különböző oldalakról vitatni nem sértő a számomra. Sőt, inkább megtisztelő, ha gondolatmenetem próbának alávetését a hit és a ráció kettős mérlegén mások is elvégzik. A tét ugyanis nagy: az óvatlanság és a szűkkeblűség csapdáit egyaránt elkerülve, se magunk ne essünk tévedésbe, se másokat ne vezessünk félre.

Írásomban számos más forrás mellett felhasználtam Borda Máté részletes összefoglalóját a fenti csendmeditációs estről⁵; Brantschen atya mesterének, Hugo M. Enomiya-Lassalle SJ könyvét a Zenről⁶; Szent II. János Pál pápa *Fides et ratio* enciklikáját (1998), a Hittani Kongregáció *A keresztény elmélkedés néhány szempontja* című levelét (1989) valamint Joseph Ratzinger / XVI. Benedek pápa két könyvét *A közép újrafelfedezése*⁷ és *Hit, Igazság, Tolerancia*⁸ címmel.

1. Csendmeditációs alkalom a Párbeszéd Házában

A csendmeditáció során ez a 80 éves, aszkéta alkatú atya, arra szólított fel minket, hogy egyenes tartással, kényelmes, laza ülésben, nyitott szemmel magunk elé tekintve, egyenletesen lélegezve szemlélődjünk. Ilyenkor az ember nem tesz semmit, a gondolatok jönnek-mennek, a külvilág tárgyai, a függöny rebbenése, mind-mind része a csendnek. Az embert mindezt csak szemléli, hagyja történni, ítéletmentesen elfogadja. A második gyakorlat egyfajta légzőgyakorlat volt, a levegő ki-be áramlására figyelve. Később egy kérdésre válaszolva a légzéshez hasonlította a nyitott szemek követelményét. Néhányan ugyanis csodálkoztak, miért nyitott szemmel kell meditálni, miért nem jobb a csukott szem? A válasza erre az volt, hogy a nyitott szem, a légzéshez hasonló áramlást biztosít, az ember kifele néz, az információ meg befele jön: ebben a ki- és beáramlásban megszűnik a határ az én és a külvilág között, vagy legalábbis ez élhető meg. Hm... Az énhatárok megszűnése? Erre bizony felkaptam a fejem, de erre vonatkozó reflexiómat hadd hagyjam későbbre.

Volt némi személyes bemutatása és bemutatkozása. 1937-ben, Svájcban született, 22 évesen lépett be a jezsuita rendbe. Közel 40 évesen ment ki Japánba, ahol a zen buddhizmust kezdte tanulmányozni. Mesterei a német jezsuita és zen-mester Hugo M. Enomiya-Lassalle SJ (1898-1990) és Yamada Kôun Rôshi (1907-1989) voltak. 1999-ben avatták zen-mesterré. 1993-ben Svájcban megalapította a Lassalle Házat, amelynek célja a zen tanulmányozása és a katolikus-buddhista vallásközi párbeszéd előmozdítása.

⁵ Borda Máté: Lehet-e valaki két vallás követője? Zen meditáció a Párbeszéd Házában

⁶ Hugo M. Enomiya-Lassalle S.J.: Zen. Út a megvilágosodáshoz. Medio Kiadó, Szentendre, 2000

⁷ Joseph Ratzinger/XVI. Benedek: A közép újrafelfedezése. Szent István Társulat, Bp. 2008

⁸ Joseph Ratzinger/XVI. Benedek: Hit, Igazság, Tolerancia. Ős-Kép Kiadó, Bp. 2019

A beszélgetés során elmesélt egy érdekes epizódot, amikor egy újságíró azt a kérdést szegezte neki: „Akkor most ki ön valójában, keresztény vagy buddhista?” Legelső, spontán válasza az volt: Niklaus vagyok. „Niklaus vagyok, és remélem, egyre inkább az leszek. Aztán másik választ is adtam: keresztény vagyok, és remélem, egyre inkább az leszek.”

A meditációs gyakorlatot követő kerekasztal résztvevői közül, Várszegi Asztrik püspök, korábbi pannonhalmi főapát és Baán István görög katolikus pap, a nyugati és a keleti kereszténység lelkiségéből kiindulva szóltak a témához.

Várszegi Asztrik rámutatott, hogy a bencés regulában a *meditatio* (elmélkedés) szó is felbukkan, de csak elvétve, az *oratio* (ima) viszont a szöveg egyik központi, állandóan visszatérő fogalma. Egy másik, elsőre kissé bizarrnak tűnő kifejezés, ami már a korai szerzetességben elterjedt, a *ruminatio* (kérődzés). A korai szerzetesek felfogása szerint ugyanis Isten ígését újra és újra fel kell „öklendezni”, hogy aztán tovább rágódhassunk rajta, és így jobban megemésztessük. A manapság gyakran használt *contemplatio* (szemlélődés) szó viszont csak később terjedt el a kereszténységben.

Várszegi Asztrik felszólalásának végén egy rövid történetet is megosztott egy volt diákjáról, aki éveken át nagy kitartással a buddhista útnak szentelte magát. „Többévnnyi elszánt gyakorlás után bejött hozzám, és azt mondta: atya, végigjártam ezt az utat, és senkivel nem találkoztam. Visszatértem a kereszténységhez, mert Jézus Krisztusnak arca van, és Jézus irgalmas és elfogad engem is, úgy, ahogy vagyok.”

Baán István görögkatolikus pap, a sivatagi atyák mondásainak magyarra fordítója, a Távolságtól a közelebbi Keletre terelte a figyelmünket. A Kis Filokália, A zárándok elbeszélései, a Jézus-ima és a *hészükhia*, azaz a nyugalom gyakorlásának világába, egyszóval: az ortodox kereszténységbe vezetett az előadása. Abba a világba, amely a távol-keleti meditációs módszerekkel rokon szemlélődés hagyományát erősebb szálakon vitte tovább, mint a nyugati egyház. „Istent nem lehet koszos szívvel meglátni” – érzékeltette az ortodoxia megközelítését. „1963-ban sokan már temették az ezeréves Athoszt. Azt mondták, múzeum lesz belőle. De nem így történt, fellendülés indult meg. Ma 2500-3000 szerzetes él az ottani monostorokban, az ausztráltól a japánig, és virágzik az imádság hagyománya. Szigorú napirendet követnek: 'Nagy Feró modelljét' némileg módosítva, nyolc órát dolgoznak – hiszen önfenntartók –, nyolc órát töltenek közös templomi zsolozsmával, a fennmaradó nyolc órából pedig legalább négy az egyéni imáké és leborulásoké, a többi pedig a pihenésé. Utóbbiról azt mondják: egy küzdőnek napi egy óra alvás is elég, hiszen az imádság éltet” – engedett betekintést Baán István atya az athoszi életbe.

Görföl Tibor katolikus teológus, a PPKE BTK tanársegédje, előadásában azt boncolgatta, miként közelíthetünk keresztényként a többi világvalláshoz. Először egyéni élettörténeteken keresztül mutatott be néhány modernkori kísérletet; mint az évtizedeket Indiában töltő bencés Henri Le Saux örlődését a kereszténység és a hinduizmus között, a szintén bencés és ugyancsak a hindu vallásba belemerülő Bede Griffiths könnyedségét, de egyúttal teológiai felszíniességét; valamint a jezsuita Hugo M. Enomiya-Lassalle példáját, aki Japánban a zennel kezdett foglalkozni, s aki később Brantschen atyát is bevezette a zen gyakorlatába.

Az ilyen gyakorlati próbálkozások mellett, az elméletalkotó teológusok is elkezdtek „rámozdulni” a témára, olyan irányzatokat, illetve fogalmakat alkotva, mint a *vallásteológiai pluralizmus* (Paul F. Knitter, Jacques Dupuis SJ, Peter C. Phan), az *aszimmetrikus beteljesülés*

vagy a *kettős vallástagság* (Gavin D'Costa). Az új megközelítések egy részét az egyház elítélte, ugyanakkor – Görföl szerint - a hivatalos egyházi álláspont is meglepően nyitott ezen a téren. Az előadó két dokumentumot említett, a Hittani Kongregáció 1989-ben kiadott levelét *A keresztény elmélkedés néhány szempontja* címmel, illetve Szent II. János Pál pápa *Fides et ratio* kezdetű enciklikáját (1998). Hozzátette, hogy még bizonyos konzervatív teológusok – például Gavin D'Costa – is elfogadják, hogy egy keresztény hívő párhuzamosan gyakorolhat más vallást is, amennyiben megfelel bizonyos követelményeknek. Görföl Tibor kettőt említett ezek közül: az illetőnek vallania kell, hogy üdvösség csakis Jézus Krisztus és az ő Egyháza által lehetséges, másrészt a második vallás követésének missziós jellegűnek kell lennie, tehát a kereszténység igazságát kell megjelenítenie, amikor kapcsolatba kerül e másik hagyománnyal.

Az utolsó előadó Perczel-Forintos Dóra pszichológus, tanszékvezető egyetemi tanár (Simmelweis Egyetem ÁOK Klinikai Pszichológia Tanszék) volt. A tudatos jelenlétnek fordítható mindfulness módszerét járta körül, amely a buddhizmus meditációs praxisában gyökerezik, de attól később részben el is vált, és mint spiritualitástól független gyakorlat önálló életre kelt, többek között a gyógyászat terén. A kezdetei 1979-re tehetők, amikor Jon Kabat-Zinn amerikai pszichiáter 13 évi buddhista szerzetesi élet után, az USA-ba hazatérve, a spirituális gyökereitől megfosztott meditációs technikát mintegy szekularizálva, kezdte a gyógyászatban alkalmazni. A mindfulness a depresszió, a szorongás és más pszichés betegségek, valamint a stressz illetve a krónikus fájdalom kezelésében is sikerrel alkalmazzák, hatásosságát kutatások támasztják alá, jóllehet a tudósok nem igazán tudják megmagyarázni, mitől működik. (Hozzátehetjük, a szakirodalom ezen felül bulimiában, szerfüggőség eseteiben, figyelemzavarokban is leírja a mindfulness pozitív hatásait.) Meggyőzőnek tűnő kutatási eredményeket vetített fel, arról, hogy ismétlődő depresszió kezelésében, a mindfulness hatékonysága megegyezett a gyógyszeres terápiával. Perczel-Forintos Dóra elmondta, hogy amikor kollégáinak felvetette, hogy a mindfulness gyökereit a keresztény hagyományban is megtaláljuk, egyikük azt válaszolta: „De a buddhizmus gyengédebb.” Keresztény oldalról közelítve a témát, az előadó példaként Thomas Mertont említette, bár azt már nem részletezte, hogy pontosan mit is ért ez alatt.

Az előadások után egymást érték a kérdések, hozzászólások, majd néhány visszajelzést is hallhattunk a közönség soraiból arról, hogy kit, mi érintett meg leginkább, ki mit visz haza magával. Voltak akik tetszésüket, voltak, akik nemtetszésüket nyilvánították. Utóbbiak veszélyes pogány elemek beszüremkedésétől tartottak. Ha Sajgó Szabolcs atya végül le nem zárja a hosszúra nyúlt összejevetelt, bizonyára éjszakába menően folytatódott volna a diskurzus.

Borda Máté sem tehetette fel ott helyben az írását lezáró kérdést, ami további gondolatmenetem szempontjából is egy fontos kiindulópont: „Tekinthes-e a zen vallásnak? Mitől lesz valami teljes jogú vallás? Esetleg a zen filozófiai iskola? Életmód? Netán leperreg róla minden definíciós kísérletünk? Írásában Hamvas Béla véleményét idézi föl, amellyel akár egyetértünk, akár nem, mindenképpen továbbgondolkodásra – vagy épp zenes stílusban: tovább-nem-gondolkodásra – serkenthet minket: „A zen nem vallás. Sem külön üdv-tanítása, sem dogmatikája, sem eszkatológiája nincs, és szent könyvre sem nagyon hivatkozik. A zen nem filozófiai iskola, mert nem teória, sőt a súly éppen az életrendre esik. A zen nem szekta, vagyis nem leszűkült vallás, mert amit tanít, az éppen a minél tágasabb és minél szabadabb.” Bennem is sok kérdés tolongott. Vegyük hát sorra ezeket.

2. Ellenvetések

Perczel-Forintos Dóra előadásához hozzátehetjük – amennyiben a zen szekularizálása révén kifejlesztett mindfulness gyógyszerként fogjuk fel, amelynek bizonyos betegségek esetén lehet jogos indikációja, akkor a pozitív hatások leírásán túl, meg kell adnunk a mellékhatásokat és az esetleges kontraindikációkat is vagyis azt, hogy mely esetekben nem javallt a módszer, hiszen nagyobb bajt okozhatunk, mint az elvárt haszon. Ezeket a jellemzőket bármely legitim pszichoterápia esetén meg kell vizsgálni és illik megadni. Kathleen Lustyk, a Seattle-i Egyetem Pszichológia Tanszékének professzora és munkacsoportja 2009-ben megjelent cikke⁹ a mindfulness és egyéb meditációformák (zen, jóga, transzcendentális meditáció) mellékhatásairól és kontraindikációiról szól.

A cikk a fenti meditációs formáknak a korábbi szakirodalomban dokumentált mellékhatásait három fő csoportra osztja: a mentális egészséget érintők, a testi egészséget érintők és a spirituális egészséget érintők. Az első, vagyis a pszichés egészséget érintő kategóriában a következőket sorolja fel: nyugtalanság, szorongás, pánik, rossz hangulat, belátás és ítélőképesség csökkenése, gondolkodás zavarai, deperszonalizáció, derealizáció, akusztikus hallucinációk, üldöztetési és nagyzasos téveszmék, zavartság, fokozott beszédkésztetés, felfokozott aktivitás, mánia, eufória, szexuális gátlástalanság, pszichotikus viselkedés, negatív önértékelés, magányérzet, életúnság, öngyilkossági kísérlet. A második, a testi egészséget érintő csoportban a következőket írja le: étvágyvesztés, alvászavar, elalvási képtelenség, fokozott epilepszia hajlam (EEG-vel igazolva), fokális, temporalis, illetve komplex fokális epilepsziás aktivitás (EEG-vel igazolva), testi fájdalmak. A harmadik, a spirituális egészséget érintő csoportban vallásos téveszmék megjelenését írja le. A szerző a fentiek alapján a kontraindikációk pontos definiálását javasolja. Ő maga a pszichózis, mánia, poszttraumás stressz, öngyilkossági veszély, alvászavar és epilepszia eseteiben ellenjavalltnak tartja ezeket a módszereket.

Érdekes pszichológiai aspektust tárt fel a meditáció kutatása során egy másik munkacsoport, amely a meditáció proszociális hatásait vizsgálta a témát érintő korábbi szakirodalmat áttekintő metaanalízis során.¹⁰ Az eredmények meglehetősen szerények, és nem igazán bizonyítják, hogy a meditáció az emberi kapcsolatokra jelentős pozitív hatást gyakorolna. Sőt bizonyos felhasználási területek (vállalati, katonai) arra adnak lehetőséget, hogy etikailag megkérdőjelezhető célok szolgálatába állítsák a meditáció révén felfokozott figyelmetudatossági szintet.

Egy másik vizsgálat hamis emlékek nagyobb valószínűséggel való megjelenését írta le a mindfulness kapcsán.¹¹ Ezt úgy értelmezték, hogy a mindfulness csökkentheti a valóság érzékelésének pontosságát, mert az ítéletmentes észlelés nehézséget támaszthat a külső és a belső valóság elkülönítésében.

⁹ M. Kathleen B. Lustyk, Neharika Chawla, Roger S. Nolan, G. Alan Marlatt: Mindfulness Meditation Research: Issues of Participant Screening, Safety Procedures and Researcher Training. *Advances Spring 2009, Vol 24 No 1*.

¹⁰ Ute Kreplin, Miguel Farias & Inti A. Brazil: The limited prosocial effects of meditation: A systematic review and meta-analysis. *Scientific Reports* (2018) 8:2403

¹¹ Brent M. Wilson, Laura Mickes, Stephanie Stolarz-Fantino, Matthew Evrard and Edmund Fantino: Increased False-Memory Susceptibility After Mindfulness Meditation. in *Psychological Science*, September 2015

Alapvető, filozófiai jellegű, ember- és világképünket érintő kételyek is felmerülnek, amikor a meditáció során az énhatárok megszűnését emlegeti a zen-mester. A személy nyugati kultúrában ismert fogalma erősen függ a bibliai kinyilatkoztatás emberképétől. Joseph Ratzinger egy korai tanulmánya (1964) szerint: “Nem lenne nehéz kimutatni, hogy az egyén személyként történő értelmezése és így minden személy önértékének és méltóságának védelme az Isten-fogalomban történő megalapozás nélkül végül is nem tartható.”¹² Ezzel szemben a távolkeleti spiritualitásban az “én” végső fokon, a nagy egésznek csupán időleges kitüremkedése; a megvilágosodás pedig ennek belátása és élményszerű átélése. “Dogmatikus feltevésük, amely Isten és a világ, a lélek mélyének és az istenségnek állított azonosságában rejlik”¹³. Ezért, van az, hogy “a misztikus átélésének utolsó fokán már nem azt mondja Istennek, hogy 'a Tiéd vagyok', hanem azt, hogy 'én Te vagyok'.”¹⁴

Mit kezdjen ezzel a bibliai hiten és a klasszikus görög logikán iskolázott nyugati ember, aki az “én” és a “te” szemköztiességében – kapcsolatában létezik, aki a személyt halhatatlannak hiszi, nem pedig a “minden-egy” tapasztalatában feloldódó ideiglenességnek?¹⁵ Ezeknek a filozófiai problémáknak konkrét gyakorlati vetülete - amely az énhatárok fellazulását, feloldódását, a személy megkérdőjelezését érinti – már a pszichológia, sőt, a pszichopatológia területeire is átnyúlhat és itt Kathleen Lustyk professzor fentebb idézett cikkére utalok, amely a meditációs technikák mellékhatásait mutatja be.

Ratzinger bíboros a távol-keleti rendszerek filozófiai kritikájához felhasználja Martin Buber (1878-1965) és Emmanuel Lévinas (1906-1995) gondolatait is. Az emberi személy önálló létét valló nyugati felfogást, Buber – a saját, fiatalkori, ezotériába hajló nézeteivel szembefordulva - így foglalta össze: “nem az egységbe való beleolvadás, hanem a találkozás az emberi léttapasztalat alapvető eleme”. Lévinas a sokféleség feloldódását a mindent magába olvasztó egységben a gondolkodás tévútjának tekinti. Az igazi végtelenség, szerinte, csak úgy tapasztalható meg, ha bizalommal eltelve hagyom, hogy a másik szabadon más maradjon. A szeretet egysége ugyanis nagyobb, mint az alaktalan azonosság.¹⁶

További érdekes adalék a hit jelenségét érintő eltérések. Ratzinger bíboros egy 2005-ben elhangzott előadásában megállapítja: “Nem minden vallásról mondható el, hogy ‘hit’. Például a buddhizmus a maga klasszikus formájában nem törekszik az önfelülmúlás (autotranszcendencia) aktusára, a Teljesen Mással, azaz az Istennel való találkozásra, aki beszél hozzám és szeretetre hív. A buddhizmusra inkább a radikális elmélyülés aktusa jellemző. Nem olyan aktus, ami kivisz önmagamból, hanem a magamba fordulás aktusa, amelynek el kellene vezetnie az egyediség igájából való szabadulásra: a börtönből, amelyet az a tény jelent, hogy személy vagyok, akinek vissza kell térnie az általános létbe, abba a létbe, melyet a most tapasztalt léttel szemben nem-létnek, semminek kell mondani, hogy ezáltal tapasztalhassem meg az abszolút másságot.”¹⁷

Érdekes kitérni az Isten-képek eltéréseire. A keleti filozófiák nem csupán az emberi személy önállóságát, de Isten személyes létét is tagadják. Ezekben a rendszerekben, csakúgy mint az őket a Nyugat felé közvetítő New Age-ben, Isten nem a világgal szemben álló, attól

¹² Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: Hit, igazság, tolerancia. Ős-kép Kiadó, Bp, 2019. 41. old

¹³ Joseph Ratzinger / XVI. Benedek pápa: A közép újrafelfedezése, Bp. Szent István Társulat, 2008. 83. old.

¹⁴ Joseph Ratzinger / XVI. Benedek pápa: A közép újrafelfedezése, Bp. Szent István Társulat, 2008. 82. old.

¹⁵ Joseph Ratzinger / XVI. Benedek pápa: A közép újrafelfedezése, Bp. Szent István Társulat, 2008. 83. old.

¹⁶ Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: Hit, igazság, tolerancia. Ős-kép Kiadó, Bp, 2019. 40. old

¹⁷ Joseph Ratzinger: Benedek Európája a kultúrák válságában. Bp. Szent István Társulat, 2005. 77. old.

különböző személy, hanem a világmindenséget átható szellemi energia. Egy ilyen vallási rendszerben az abszolútumban nem hinni kell, hanem megtapasztalni azt: énem beszáll a kozmikus egészbe, és ezzel minden megoszlás eltűnik. A Távol-Kelet vallásaiban “Isten az emberre vonatkozóan teljesen passzív, a vallás tartalma csupán az Istenbe merülés lehet. Nincs isteni cselekvés, csak az emberi misztika, az egyesülés lépcsőzetes útja.” Ezzel szemben a bibliai hit ellentétes meggyőződésből ered: itt az ember passzív, akin Isten cselekszik... szükséges az isteni tevékenység, Isten hívása.”¹⁸

A vallások szerkezete tehát, a fentiekből adódóan, vázlatosan így néz ki: a keleti gondolkodásban az ember a maga erőfeszítése által eljut a passzív és személytelen istenséghez amelybe (vissza)olvad; míg a bibliai hitben az önmegváltásra képtelen embert a személyes Abszolútum megszólítja és meghívja, sőt ezen felül saját nevének közlésével önmagát is megszólíthatóvá teszi, majd emberi alakot öltve megváltja. Az ember pedig a hívásnak engedelmeskedve nyílik meg az üdvösség számára, amelyben saját személyiségének egyedisége mindörökké megmarad. Ennek a hitnek az újdonsága, hogy merészeli magát az Abszolútumot, mint Istent megszólítani, de természetesen csak azért merészkedhet erre, mert ettől az Istentől előzetesen megszólítottnak tudja magát.¹⁹

Folytassuk Görföl Tibor kérdésfelvetésével a “kettős vallástagságról”.

Jól ismert magyar történelmi példa a Thietmar merseburgi püspök (975-1018) krónikájában leírt történet, amely szerint Géza nagyfejedelmünk nemcsak az igaz Istennek, de a pogány isteneknek is mutatott be áldozatot. És amikor őt emiatt püspöke megróttá, azt válaszolta neki, hogy elég gazdag két istent szolgálni. Ha igaz is a történet, akkor sem gondolom, hogy bármely kor keresztényének jogában állna így cselekedni.

Az ószövetségi makkabeusi kor, vagy később az őskeresztény kor vértanúi valamennyien megúszhatták volna a kínhalált, ha az igaz Isten mellett hajlandók lettek volna áldozatot bemutatni a pogány isteneknek is. Ha ezt megteszik, a korai kereszténység, az üldöztetések helyett, rögtön bekerülhetett volna a Római Birodalom bevett vallásai közé – mint egy a sok közül, a kor “vallásteológiai pluralizmusának”, a politeizmusnak, senkit sem zavaró tagjaként. Csakhogy őskeresztény vértanúink szigorúan vették a 2Mózes 20,3 parancsát: *“Rajtam kívül más istened ne legyen!”* Idegen istenek tisztelete számunkra sem lehet megengedett.

Az iszlámmal kapcsolatban egyértelműen elképzelhetetlen a “kettős vallástagság”. Ott ugyanis, aki egyszer is elmondja az iszlám mindennapi alapimáját, az ezzel a hitvallással muszlimmá lett, a sharia érvényes rá. Ha ki akarna lépni, az életével fizethetne.

Egyébként, ha teljesülnek azok kritériumok, amelyek Görföl Tibor szavai szerint a “kettős vallástagság”-ot megengedetté teszik, akkor logikailag nem beszélhetünk valódi kettősségről, hiszen: “az illetőnek vallania kell, hogy üdvösség csakis Jézus Krisztus és az ő Egyháza által lehetséges, másrészt a második vallás követésének missziós jellegűnek kell lennie, tehát a kereszténység igazságát kell megjelenítenie, amikor kapcsolatba kerül e másik hagyománnyal”. Aki azonban ilyen lelkülettel vesz részt egy idegen közösség életében, az Jézus Krisztus kizárólagos hűségében maradt, mind személyes hite, mind cselekedeteinek célja szempontjából – és nem szolgál két úrnak, valamiféle ambivalens kettősségen. Mindezek miatt a “kettős vallástagság” elméletét félrevezetőnek és abszurdnak tartom, az

¹⁸ Joseph Ratzinger / XVI. Benedek pápa: A közép újrafelfedezése, Bp. Szent István Társulat, 2008. 85. old.

¹⁹ Joseph Ratzinger / XVI. Benedek pápa: A közép újrafelfedezése, Bp. Szent István Társulat, 2008. 60. old.

arisztotelészi logikára épülő nyugati gondolkodásmód és a bibliai hit kettős követelményei miatt.

Henri Le Saux, Bede Griffiths és a hozzájuk hasonló történetek, illetve a Görföl Tibor által felvázolt modern teológiai elméletek jelentős része a keresztény missziós lendület és igehirdetés válságára utalnak. Ratzinger bíboros / XVI. Benedek pápa elemzése szerint a probléma gyökere nem az Egyház intézményi válsága, hanem egy nagy súlyú filozófiai kérdés. Elterjedt ugyanis az a nézet, miszerint „a kereszténység *religio vera* címre támasztott igénye túlhaladottnak számít”²⁰. A kereszténység a saját hitét mindig is mint *religio vera* – azaz az üdvösséghez szükséges *igaz vallást* fogta fel. A misszió így a szeretet cselekedete, amelynek minden emberhez el kell juttatnia Jézus Krisztus ismeretét. A modern tolerancia ethosza szerint azonban az isteni lényeg megközelítése nem köthető egyetlen úthoz, minden megközelítési módban ott van az igazság egy darabja, és ebben az ember a sajátját nem tekintheti a másikénál kiválóbbnak, magasabb rendűnek, hanem csupán egy sokalakú szimfónia egyik elemének.²¹ Ez azonban szükségtelenné, ha nem egyenesen etikátlanná teszi a keresztény missziókat. A válság felodására a Hittani Kongregáció *Dominus Iesus* című nyilatkozata (2000) a következő formulát adja: „*A dialógus föltételezte egyenrangúság (paritás) a felek személyi méltóságára vonatkozik, nem tanításuk tartalmára, még kevésbé az emberré lett Isten, Jézus Krisztus és a többi vallásalapító közötti egyenlőségre.*”²²

Érdekes módon a „kettős vallástagság” a Távol-Keleten nem probléma. Az Ázsia nagy részét az előző századfordulón bejárta Szezhgy Ernő ciszterci atya *A buddhizmus és a kereszténység* című könyvében²³ említi, hogy Japánban természetes, hogy az ember shintoista és buddhista is egyszerre és, ha megkérdezik, hogy akkor mi is a vallása, nem is érti a kérdést. Hasonló megállapítást tesz Joseph Ratzinger is: „Még ha nem is azonos, de hasonló érzést fejeznek ki az ázsiai vallások, melyek egyszerre létezhetnek egymásban, pl, ha valaki lehet egyidőben buddhista és konfucianista, buddhista és sintoista.”²⁴

3. A zen mint kultúra - Egy szokatlan megközelítés

Ezek után Borda Máté fentebbi kérdését idézve, térjünk vissza oda, hogy „Tekinethető-e a zen vallásnak? Mitől lesz valami teljes jogú vallás? Vagy a zen filozófiai iskola? Életmód? Netán leperreg róla minden definíciós kísérletünk?” Vajon érvényesnek tekinthetjük Hamvas Béla válaszát: „A zen nem vallás. Sem külön üdv-tanítása, sem dogmatikája, sem eszkatológiája nincs, és szentkönyvre sem nagyon hivatkozik.”?

A zen a buddhizmus egyik ága. A buddhizmus pedig paradox módon agnosztikus vagy ateista vallásnak tekintendő. Buddha ugyan nem tagadta meg Istent, de kijelentette: „Ne törődj olyan kérdésekkel, mint hogy létezik-e Isten. Ne vesztegesd az időd és energiád fölösleges vitákra! Gyakorlatban légy vallásos! Tisztítsd meg a szíved! Uralkodj elméd felett! Éljk erkölcsös életet! Így elnyered a nirvánát, a megszabadulást vagy az örök boldogságot.”²⁵ Hívei a

²⁰ Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: Hit, igazság, tolerancia. Ős-kép Kiadó, Bp, 2019. 147. old

²¹ Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: Hit, igazság, tolerancia. Ős-kép Kiadó, Bp, 2019. 146. old

²² A Hittani Kongregáció „Dominus Iesus” nyilatkozata, Jézus Krisztus és az Egyház egyetlen és egyetemesen üdvözítő voltáról. Szent István Társulat, Bp., 2000. 22. pont

²³ Szezhgy Ernő OCist: A buddhizmus és a kereszténység. Szent István Társulat, Bp., 1909

²⁴ Joseph Ratzinger / XVI. Benedek pápa: A közép újrafelfedezése, Bp. Szent István Társulat, 2008. 76. old.

²⁵ Sri Szvámi Sivánanda: Utak a boldogsághoz: Buddhizmus, 2014

történelmi Buddhát embernek tekintik, aki saját emberi erejéből érte el a megvilágosodást, és a nirvánát vagy buddhaságot. Szeghy Ernő fentebb már említett könyve²⁶ nagyon jól ragadja meg a buddhizmus profán jellegét. Elemzése szerint Buddha agnosztikus, nem Istennel foglalkozik, hanem önmagával. Aszkézise, meditációja nem a transzcendensre irányul, hanem önmaga tökéletesítésére. Talán kijelenthetjük, gyökereinél a buddhizmus lényegileg profán pszichológia, amelynek bizonyos technikái emiatt spirituálisan értéksemlegesnek, vallási vonatkozásoktól menteseknek tekinthetők. Nem templomba, hanem egyfajta pszichológiai fitness-terembe valók. Az őt követő tömegek azonban nem ilyen tiszta agnosztikusok voltak, hanem nagyon is élt bennük a vallási igény, így aztán – az alapító törekvéseivel ellentétesen – a későbbi buddhizmus (különösen annak északi ága), politeista, pogány irányt vet, számos mágikus elemmel, amelyektől a kereszténynek nyilván távol kell tartania magát.

Amennyiben a fenti állítások helytállóak, akkor az eredeti buddhizmus és a belőle kinőtt zen, alapjaiban nem istentisztelet, hanem az ember saját erőből végbevitt törekvése és gyakorlata, amely pusztán a szíve megtisztítására és a saját elméje feletti uralkodásra irányul. Egy ilyen közegbe illeszkedő keresztény, a hit szempontjából valójában tisztán keresztény maradhat – amennyiben nem imád idegen istent és amennyiben továbbra is abban hisz, ”hogy üdvösség csakis Krisztus és az ő egyháza által lehetséges”, továbbá a zen gyakorlásában is missziós jelleggel a kereszténység igazságát jeleníti meg. Fentebb ezeket a kritériumokat Görfői Tibor előadásában a ”kettős vallástagság” elméletével kapcsolatban olvastuk. A magam részéről ezt a fogalmat nem tudom elfogadni, de ha a ”kettős vallástagságot” behelyettesítjük ”egy távoli kultúra valamely kincsének gyakorlásával”, megtartva hozzá a fenti két alapfeltételt, akkor az eredmény lehet pozitív. A zen gyakorlását ebben a gondolatmenetben egy távoli kultúra valamely kincse gyakorlásának tarthatjuk, amely a személyes tökéletesedésre irányuló pusztán emberi törekvés – nem pedig valamiféle idegen vallásgyakorlat.

Csak zárójelben jegyzem meg, hogy amit a zenről itt elgondoltam, ugyanazt jelenleg nem tudom elgondolni a jógáról. Ennek oka, hogy a jóga mögött nem egy agnosztikus/ateista vallás áll, hanem egy, az antik görög-római hitvilágon is túltevő politeista vallás. A jóga történelmileg a hinduizmushoz kötődő spirituális gyakorlat. A hinduizmus szent iratai harminchárom istenség háromszázharminc millió megnyilvánulási formájáról beszélnek, vagyis istenségekkel népesítik be az univerzumot. Kritikusai szerint, a különféle jógapózok és szellemi lények megjelenítésére és imádására szolgálnak.²⁷

Érdekes adalék Tengerdy Ágnes jógaoktató Yogin Aquarian című blogján döbbenetes őszinteséggel leírt élménye: ”Ami az igazi nehézséget jelentette a spirituális úton; az a LEBORULÁS volt. Őszinte, odaadó meghajlás az ismeretlen, láthatatlan, Istent reprezentáló illetve azzal egyesült guruk murtijai (fizikai megjelenése) előtt.”²⁸ Keresztény ember azonban ilyet nem tehet, tekintve, hogy a Tízparancsolat közül máris ütközik az elsővel: ”Uradat Istenedet imádd és csak neki szolgálj!”

A Harvard Egyetem tanára, a keresztény-hindu komparatív teológiával foglalkozó Francis X. Clooney SJ jezsuita professzor szerint ”a jóga klasszikus útjának követése valóban összeegyeztethetetlen a kereszténységgel. Az alapszöveg, a Jóga-szútra beszél olyan szemléletmódokról, amelyek nem illenek a kereszténységhez, mert nincs bennük kapcsolat

²⁶ Szeghy Ernő O.Cist i.m.

²⁷ Jenny Uebbing: Komoly, hogy árthat a jóga?

²⁸ <https://yogin.hu/2019/12/13/oda-kellett-adnoma-fejem/>

Istennel és a közösséggel. A jóga teljes útja valóban nem keresztény út.” Ezzel együtt nem minden jóga-technikával szemben elutasító.²⁹

Az indiai származású Madassery Benven Sebastian SVD, verbita szerzetes, a Pápai Missziós Művek magyarországi igazgatója *Belső gerinc* című könyvében saját, tornával kombinált elmélkedési- és imamódszerét írja le. Hangsúlyozza azonban, hogy ez nem jóga. “A klasszikus jogák – írja – bár fontos lelki értékeket hordoznak, mégis a legértékesebbet hagyják ki belőle, mivel egy személytelen istent céloznak meg. Megsemmisülésnek, vagy nirvánának is mondják ezt az állapotot. Senki sem magyarázta meg pontosan, hogy ezek a fogalmak mit jelentenek.”³⁰

Összességében, kellő saját ismeret híján a jóga kérdéséhez nem szeretnék hozzászólni és ebben a magam részéről továbbra is távolságtartó állásponton maradok.

A jóga-ra vonatkozó kitérő után azonban térjünk vissza a zenhez és tegyük fel újra a kérdést; minek tartuk tehát a zent? A fentieket végiggondolva úgy látom, hogy a zen, alapvetően az ember saját erőből végbevitt törekvése és gyakorlata, amely szíve megtisztítására és saját elméje feletti uralkodásra irányul. Nem irányul tehát semmiféle természetfeletti lényre, istenekre, Istenre. Ezért, abban az értelemben, ahogy mi itt Európában értjük, a zen nem feltétlenül tűnik vallásnak. Hamvas Béla is így látta. Filozófia? Igen, de a filozófus gondolkodni akar, a zen meg nem akar tervszerűen, fegyelmezetten gondolkodni, hanem csak szemlélődni, engedni, hogy a gondolatok, érzések, dolgok szabadon áramoljanak. Ez egyfajta kultúra. Szintén magaskultúra, de teljesen más, mint a miénk.

4. A kereszténység és a kultúrák

A kultúrákhoz való viszonyulásra pedig egyházunknak világos szabályai vannak. A következőkben Szent II. János Pál pápa *Fides et ratio*³¹ című körlevelét szeretném viszonylag hosszan idézni:

”Az ember nem arra teremtett, hogy egyedül töltse életét. Családban születik és növekedik, és évek múltán munkájával beépül a társadalomba. Így tehát a bölcsőtől fogva különféle hagyományoknak válik részesévé, melyektől nemcsak a nyelvet és a kultúrát kapja, hanem nagyon sok igazságot is, melyekben szinte ösztönösen hisz.” (31)... ”Mivel a kultúrák mélyen a humánumban gyökereznek, magukban hordozzák a tanúságot az egyetemes és transzcendens valóság iránti nyitottságról, ami az ember sajátossága. Ezért a különböző kultúrák az igazság különböző megközelítései; föltétlenül hasznosak az ember számára, mert olyan értékekkel kötik össze, melyek egyre emberibbé tehetik a létét. Mivel a kultúrák az ősi szokások értékeit hordozzák, magukkal hozzák olykor kimondatlanul, de nem kevésbé valóságosan az utalást az önmagát a természetben kinyilatkoztató Istenre.” (70)

²⁹ Hogy szívünkbe férjen a világ. Interjú Francis X. Clooney jezsuita professzorral. A Szív 2019. június

³⁰ Madassery Benven Sebastian SVD: *Belső gerinc*. Pápai Missziós Művek. Bp. 2016. 131-133. old

³¹ *Fides et ratio*. Enciklika a hit és az értelem kapcsolatának természetéről. 1998. II. János Pál megnyilatkozásai. II. kötet. Szent István Társulat. Bp. 2005. 455-536. old. Szövegemben a zárójelbe tett számok a körlevél egyes pontjaira utalnak.

”A kultúrák az értékek cseréjéből táplálkoznak, életerejük és fennmaradásuk attól a képességüktől függ, hogy nyitottak maradnak-e az újdonságok befogadására. Milyen magyarázat van erre? Minden ember meghatározott kultúrához van kötve, függ tőle és hatással van rá. Egyszerre gyermeke és atyja a kultúrának, amelyben él. Minden életmegnyilvánulásában hordoz valamit, ami sajátosan rá jellemző a teremtenyek között: állandó nyitottságot a misztériumra és kielégíthetetlen megismerési vágyat. Ennek következtében minden egyes kultúra hordozza és kifejezi a kiolthatatlan vágyat valami tökéletesség után. Ezért elmondható, hogy a kultúra magában hordozza az isteni kinyilatkoztatás elfogadásának képességét.”... ”Ezért egyetlen kultúra sem lehet kritérium, még kevésbé az igazság végső kritériuma az isteni kinyilatkoztatás számára. Az evangélium nem áll ellentétben ezzel vagy azzal a kultúrával, mintha a velük való találkozásnál kiragadná sajátásaikból, vagy számukra idegen, külső formákba akarná kényszeríteni őket. Ellenkezőleg, az üzenet, amit a hívő a világba és kultúrákba visz, a szabadulás igazi formája minden bűn okozta rendetlenségtől, s ugyanakkor meghívás a teljes igazságra. E találkozásban a kultúráktól nemcsak semmit sem vesznek el, hanem épp ellenkezőleg, biztatást kapnak, hogy nyíljanak meg az evangélium igazsága előtt, amelyből ösztönzést nyernek a további fejlődéshez.” (71)

”A tény, hogy az evangelizáció a maga útján először a görög filozófiával találkozott, nem azt jelenti, hogy a megközelítés más útjai ki vannak zárva. Napjainkban, amikor az evangélium egymás után kerül érintkezésbe olyan kultúrákkal, melyek korábban kívül estek a kereszténység területén, az inkulturáció új feladatai merülnek föl. A mi nemzedékünk olyan problémák elé kerül, amelyeket az első századok egyházának kellett megoldania.”... ”Gondolataim önkéntelenül Kelet felé fordulnak, melynek országai oly gazdagok ősi vallási és filozófiai hagyományokban. Indiának egészen sajátos helye van közöttük. Az indiai lelkét nagy szellemi erőfeszítés vitte olyan tapasztalat megszerzésére, mely által a lélek az idő és a tér akadályaitól való megszabadulása után eléri az abszolút jót. A szabadulás e keresési folyamatába illeszkednek a főbb metafizikai iskolák. A mai, főként indiai keresztények feladata, hogy e gazdag örökségből kiemeljék azokat az elemeket, melyek úgy egyeztetethetők össze a hitükkel, hogy ezáltal a keresztény tanítás gazdagodjék.”... ”Amit Indiáról mondtunk, érvényes Kína, Japán és Ázsia népei nagy kultúráinak hagyományaira, valamint arra a gazdagságra, amit Afrika, főként szájhagyomány útján átadott kultúrái hordoznak.” (72)

Mi a keresztény kultúra? Ma sokat beszélnek erről, de valójában létezik-e ilyen? A keresztény hit a lényegét tekintve változatlan a különböző korokban és különböző területeken, de a kultúra, amelybe beleágyazódik, helyenként és koronként más. Az apostolok ősegyháza a zsidó kultúra körében jött létre, amely puritán és idegen szigetként állt a hellenista görög-római magaskultúra tengere által körülvéve. Erről a talajról indult az a misszió, amelynek küldetése nem kevesebb volt, mint, hogy: ”Menjetek el az egész világra és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek.” (Márk 16,15) A görög-római világ felé induló missziót olyan keresztények indították el, akik származásuk szerint zsidók, vagy a zsidó hit vonzáskörébe tartozó prozeliták voltak és a görög nyelv ismerete mellett egyfajta hellenista alapkultúrával is fel voltak vértézve. Így volt ugyanis lehetséges egy másik kultúra embereinek a megszólítása. Ennek ősmintája Szent Pál apostol fellépése Athénben, ahogy az Apostolok Cselekedeteiben olvashatjuk. Ezt a jelenetet II. János Pál pápa így elemzi a *Fides et ratio* enciklikában:

“Az Apostolok Cselekedeteinek tanúsága szerint a keresztény igehirdetés kezdettől fogva szembesült a korabeli filozófiai tanításokkal. E könyv elbeszéli, hogy Szent Pál Athénban vitatkozott „néhány epikureus és sztoikus filozófussal” (17,18). Az Apostol Areopágoszon tartott beszédének egzisztenciális elemzése kiemeli, hogy ismételten hivatkozik a többnyire sztoikus eredetű, népies meggyőződésre. És ez nem volt véletlen. Az első keresztények, ha azt akarták, hogy a pogányok megértsék őket, beszédeikben nem hivatkozhattak „Mózesre és a prófétákra”; a természetes istenismeretre és minden ember erkölcsi lelkiismeretének hangjára kellett támaszkodniuk (vö. Róm 1,19-21; 2,14-15; ApCsel 14,14-16). Mivel azonban ez a természetes ismeret a pogány vallásokban bálványimádásba tévedt (vö. Róm 1,21-32), az Apostol okosabbnak látta, ha beszédével a filozófusok gondolatához kapcsolódik, akik a mítoszokkal és misztérium-kultuszokkal kezdettől fogva az isteni transzcendenciát jobban tisztelő fogalmakat állítottak szembe.” (36)

“Az evangelizáció a maga útján először a görög filozófiával találkozott.” – olvastuk a fentiekben. Ez a kapcsolat alapozta meg azt az európai kultúrát, amelynek mi is az örökösei vagyunk. Ez azonban “nem azt jelenti, hogy a megközelítés más útjai ki vannak zárva.” – folytatja a mondatot II. János Pál. A hit és a kultúrák találkozása tehát egy hosszú sorozat, amely végigvonul, a keresztény hit terjedésének egész folyamán. De hogyan viszonyul egymáshoz e kettő?

“Tertullianus (kb 160-220) kérdése ‘Mi közös dolga van Athénnak és Jeruzsálemnek? Mi köze egymáshoz az Akadémiának és az Egyháznak?’ a kritikus tudat világos ítélete, mellyel a keresztény gondolkodók kezdettől fogva szemléltek a hit és filozófia kapcsolatának problémáját, annak hasznát és veszedelmét egyaránt figyelembe véve. ... Feladatuk volt, mint mondtuk, hogy megmutassák, hogyan találhat ki a mítoszok zsákutcájából a külső kötelékeitől megszabadított ész, hogy a legmegfelelőbb módon kitáruljon a transzcendencia felé. A megtisztított és igaz elme tehát képes volt arra, hogy a reflexió legmagasabb szintjeire emelkedjék, megbízható alapot nyújtva ezzel a teremtmények, a transzcendens és abszolút létező megértéséhez. Ez volt az egyházatyák által hozott újdonság. Teljesen elismerték az abszolútum felé nyitott eszt, és beleültették a kinyilatkoztatásból származó gazdagságot. A találkozás nemcsak a kultúrák szintjén történt, melyek közül az egyik elbűvölte a másikat, hanem a lelkek természetének mélyén is végbement, s a teremtmény és Teremtője találkozása lett. Az ész azáltal, hogy megkapta a célt, mely felé anélkül, hogy tudta volna, természete szerint törekedett, a megtestesült Ige személyében elérhette a legfőbb jót és a legfőbb igazságot. Ami a filozófiákat illeti, az egyházatyák nem riadtak vissza attól, hogy kimutassák a kinyilatkoztatással közös, illetve attól különböző elemeket. Az összhang megállapítását nem zavarta bennük a különbségek fölismerése.” (41)

Alexandriai Szent Kelemen (kb 150-215) így fogalmazta meg a hit szempontjából: „a filozófia a lélek és a szó becsületességében és az élet tisztességében rejlő bölcsességre vágyik, fölkészít a bölcsességre és minden módon segít elnyerésében.” Vagyis egyfajta előkészület a keresztény életre. Hangsúlyozza: „Önmagában tökéletes és semmiféle kiegészítésre nem szorul a Megváltó tanítása, mert Isten ereje és bölcsessége. Ha pedig a görög bölcsesség hozzájárul, attól az igazság nem lesz erősebb; de mivel megcáfolja a szofisták érveléseit és elhárítja az igazság elleni fortélyos támadásokat, joggal nevezhető a szőlőhegy sövényének és falának.” Tehát egyben a fegyelmezett, logikus gondolkodás módszertana, amely az érvelésben támogatja az igehirdetőt. (38)

A keresztény ókor és középkor nagy szellemi teljesítménye tehát az antik kultúra, elsősorban filozófia olyan asszimilálása a keresztény gondolkodásba, amely ezen filozófia értékeit megőrzi, de lefejt róla és elveti belőle a mitológiai, politeista, pogány elemeket. Megrostálás, kritikai elemzés, megtisztítás, asszimilálás – a műhelymunka a főbb állomásai.

A görög filozófia és a keresztény teológia szintézisének két csúcspontja Szent Ágoston (354-430) és Aquinói Szent Tamás (1225-1274). Az előbbi elsősorban Platón, az utóbbi elsősorban Arisztotelész filozófiájából emelt át fontos elemeket. Ez a szintézis formálta olyanná az európai gondolkodást, amellyel eszközt kapott a Teremtéskor kapott parancs, küldetés megvalósítására: “töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá” (1Mózes 1,28). Ebben a szintézisben vált lehetővé az egyetemek létrejötte, a tudományágak robbanásszerű fejlődése, ami végül olyan technikai fejlődést is magával hozott, hogy az európai ember a XVI. századra a Föld minden sarkában megjelenhetett – és ott az eddig megszokottaktól eltérő, számára új, de valójában ősrégi kultúrákkal találkozhatott.

A hagyomány szerint a zen alapjait Kínában rakta le egy indiai buddhista szerzetes, Bódhidharma (japánul Daruma Daisi), aki egy észak-indiai uralkodói család leszármazottja volt. Tanait itt lassacskán átítatta a kínai taoizmus és kisebb részben a konfucianizmus. A zen ebben a formában terjedt tovább Koreába és Japánba.

Gál Péter egy írása szerint³², a taoizmus mint világnézet leginkább az ókori sztoicizmushoz hasonlítható. Mindkettőben egységelvű (monista), sőt materialisztikus a világnézet, a végzettel és örök körforgással, automatizmussal, természettörvénnyel, amelybe az embernek is bele kell simulnia, ha bölcs akar lenni. A Tao Tö King szerint, “Az ég és a föld nem emberséges, minden létezővel úgy bánik, mint afféle szalmakutyával. A bölcs ember sem emberséges, úgy bánik az emberekkel, mint afféle szalmakutyákkal.” A sztoikus bölcsesség ehhez hasonlóan úgy gondolja, hogy az embernek, mint „mikrokozmosznak” a fő feladata a világfolyamatba való beilleszkedés. Ehhez az érzésektől, szenvedélyektől meg kell szabadulnia, amint Seneca mondta: “Menekülj a tömegből, menekülj a kevesektől, és kerüld meg az egyes ember társaságát is.” A kozmosz teremtettségéről, a személyesen szerető Istenről, az ember megváltásáról, szabad akaratáról és a szeretetben való aktivitásáról beszélő kereszténységtől mindkettő egyformán távol marad, jóllehet, elmondható, hogy az első századokban a népszerű sztoikus világszemlélettel is párbeszédet folytatva inkultúrálódott a kereszténység a hellenisztikus világba. Az ókori kereszténység és a sztoa párbeszéde ezért sokban hasonlíthat arra a párbeszédre, amelyet a mai kereszténység a zennel folytat. Az előbbit, az ókori találkozást már éttekintettük; most nézzük a másodikat, az újkorit.

5. Jezsuiták: Misszió és párbeszéd

Nyugat és Kelet találkozásának része a vallások találkozása is. A kereszténység a nagy földrajzi felfedezések korában új missziós területre talált. Ebben a missziós munkában a jezsuiták kezdettől élen jártak. A helyi kultúrák megértésének fontossága – mint az eredményes hithirdetés egyik előfeltétele – már az első jezsuita nemzedékek idején megfogalmazódott. Arra jutottak, hogy a keresztény hithirdetőknek alkalmazkodniuk kell az adott kultúrához, meg kell ismerniük a helyi nyelveket és az érintkezési formákat, és ebbe kell

³² Gál Péter: Taoizmus és kereszténység

https://www.galpeteratya.hu/tanitasok/17-taoizmus_es_keresztenyseg.html

beágyazni a keresztény üzenetet, hogy a katolikus hit a nyugati kultúrától lényegesen eltérő civilizációkban is gyökeret eresztessen. Egyértelművé vált, hogy az eredményes missziós munkát széles körű intellektuális felkészülés kell hogy megelőzze. Nemeshegyi Péter SJ egy cikke írja le azt az epizódot, amely Xavéri Szent Ferenc (1506-1552) japán missziója során történt. Egy olyan kultúrában és nyelvben, amely nem ismeri a személyes Isten fogalmát, hogyan lehet Istenről beszélni, egyáltalán, milyen néven lehet őt nevezni? Ferenc keresztény hitre tért japán társa, Jadzsiro javasolt egy japán szót, de a dilemma, hogy vajon használható-e egy a buddhista fogalom a keresztény igehirdetésben nem volt egyszerű:

“Ferenc evangéliumhirdetése eleinte már csak azért sem okozott Japánban megütközést, mert Jadzsiro tanácsára ‘Isten’ megnevezésének a Dainicsi szót használta. ‘Dainicsi-nyorai’ volt a buddhista singon felekezetben a végső ősválóság megnevezése, úgyhogy Jadzsiro ajánlata nem is volt nagyon téves. Az akkori japán nyelvben nehéz lett volna alkalmasabb szót találni. Minthogy azonban egy buddhista felekezet sajátos szavaként volt használatban, Ferenc néhány hónap múlva abbahagyta e szó használatát, és jobb híján áttért a latin ‘Deus’ szó használatára. Ennek viszont az volt a hátránya, hogy idegen szó volt, és hogy, Ferencék balszerencséjére, hasonlított a ‘dai uszo’ szóhoz, ami pedig ‘nagy hazugság’-ot jelent. Ezt a hasonlóságot Ferencék ellenfelei ki is használták.”³³

Csak zárójelben - érdekes a fentieket összevetnünk azzal, hogy a magyarságot több mint 500 évvel korábban misszionáló bencés szerzetesek nem emeltek kifogást az ősmagyar “Isten” szó átvétele ellen, amely így a magyar kereszténység alapszavává válhatott. Persze a magyarság és a rokon pusztai népek a maguk belső fejlődése révén is a tiszta egyistenhit irányába tartottak így valószínűleg ez az átvétel egyszerűbb volt.³⁴

Kínában az első katolikus missziót vezető Matteo Ricci (1552-1610) jezsuita atya és társai a kulturális alkalmazkodás maximumára törekedve a hithirdetésben valóban rendkívül eredményesek voltak. Matteo atya sok éven át elmélyülten tanulmányozta a klasszikus kínai kultúrát. Ez irányú munkássága alapján az első sinológusnak is tekintik. Matteo atya és társa kezdetben a buddhista szerzetesek ruháját viselték, hogy minnél kevésbé legyenek feltűnőek. Sikerült kialakítani az evangelizációnak egy új módszerét, amely hangsúlyozta a klasszikus kínai hagyományok és a kereszténység közötti hasonlóságokat. Ricci nagy tömegeket, számos udvari méltóságot térített meg Pekingben és megalapította a császárvárosban a Szeplőtelen Fogantatás katedrálisát. Matteo atya halálakor, 1610-ben már 2.500 kínai katolikust jegyeztek fel.

Ebbe a jezsuita misszionárius hagyományba illeszkedik Hugo Lassalle (1898-1990) atya is, akiről tanítványa Niklaus Brantschen atya egy korábbi interjúban ezeket mondta:

“Személyesen nagyon sokat köszönhetek Hugo Enomiya-Lassalle-nak. Német jezsuita volt, aki 1929-ben misszionáriusként kiment Japánba. Azt mondták neki, hogy ha meg akarod érteni a japánokat, zent kell gyakorolnod. Így is tett, és észrevette, hogy nemcsak a japánokat, hanem magát is jobban megérti a zen-gyakorlatok hatására. Az évtizedek alatt aztán a zen és saját kereszténysége teljesen összefonódott egymással. Lassalle egy mély meggyőződésű, autentikus, egyszerű ember volt jó humorral, és nem lehetett elkülöníteni benne, melyik tulajdonsága származik a zen-gyakorlásból, és melyik a kereszténységből: önmagában egyesítette a kettőt. Természetesen ezt az egyesítést a gyakorlás tette lehetővé. Később több

³³ Nemeshegyi Péter SJ: Xavéri Szent Ferenc. Távlatok, 2006/1

³⁴ Ennek részleteiről lásd Ipolyi Arnold Magyar Mythologia, Pest, 1854 és Hóman Bálint – Szekfü Gyula Magyar Történet, Bp, 1936. I. kötet

könyvet is írt a két hagyomány összevetéséről. Zent gyakorolt, de mint katolikus pap a rózsafüzért és a zsolozsmát is imádkozta, és minden nap misézett. Amikor Japánban a mesterénél, Yamada Roshinál volt, reggeli után a zendó (meditációs terem) mellett mindig misézett azokkal a keresztényekkel, akiknek erre igényük volt. Azt tanultam tőle, hogy fontos az egyiket tenni, a másikat nem elhanyagolni.”³⁵

Lassalle atya 1940-től Hiroshima plébánosa volt. A város elleni amerikai atombomba-támadásban súlyosan megsérült, de túlélte és felépült. A háború után, az ő kezdeményezésére, XII. Piusz pápa támogatásával épült fel Hiroshimában, Ázsia egyik legnagyobb római katolikus temploma, a Világbéke Emlékszékesegyház. 1956-ban kezdett a zen mélyebb tanulmányozásába. Őt nevezik az első keresztény zen-mesternek.

Niklaus Brantschen a fentebb idézett interjúbán így folytatja Lassalle atyáról való emlékeit: “Egyszer, egy Yamadánál végzett intenzív zen-gyakorlás után azt éreztem, hogy nem tudok többé imádkozni. Lassalle-hoz mentem, és azt mondtam neki: „Hugo, nem tudok többé imádkozni”, mire ő azt felelte: „Igen, így van ez: ha az ember elképzei Istent, nem megy, de ha nem képzei el, akkor sem megy”. Tehát ha egy konkrét elképzelésem van Istenről, nem működik az ima, de bizonyos Isten-idea nélkül szintén nem megy. Aztán azt mondta: „Imádkozz nyugodtan tovább, vissza fog térni”. Ez nagyon felszabadító volt. Nem dráma, ha az ember nem tud imádkozni. Aztán ahogy tovább imádkoztam, észrevettem, hogy egyfajta „második naivitást” élek át. Tudtam konkrét formában, szöveggel imádkozni - például a Miatyánkot vagy a miseszöveget -, de tudtam egyszerűen azt is mondani: „én Istenem” vagy „ó, Istenem”. Ez is ima. És annak is elérkezett az ideje, hogy csendben, szavak nélkül Isten előtt álljak.”

6. A zen meditáció folyamata

Ezek után tekintsük át Lassalle atya könyve³⁶ nyomán, hogy mi is történik a zen meditáció során, mi az az út, az a szellemi fejlődési lehetőség, amely a szorgalmasan és évek hosszú során át gyakorló meditáló előtt megnyílhat.

A zen meditáció első foka a Zazen gyakorlása. Ez maga a zen ülés, amelynek során lényeges a testtartás: lótosz ülés, egyenes gerinc, nyitott szemek. Ez egyben egy szellemi magatartás megalapozója is. A zazen során a gondolkodás leállítása történik. A lélegzetet számolják 1-10-ig, a figyelmi fókusz a ki- és belégzés váltakozásán van. A gondolkodás leállításának másik módja a Koan. Ez híres mesterek paradox formában kifejezett bölcsessége, olyan találós kérdés, amelynek logikai megoldása nincs. Az értelem működésének leállítása elsősorban a saját énnel kapcsolatos gondolatok leállítását jelenti. Ennek során a meditáló kilép (vélt?) énjéből, én-tudatából. Az érzelmek, az érzékelés is kiküszöbölődik (ez utóbbit főként maga a megvilágosodás élménye vonja vissza). A végeredmény egyfajta közömbösség lesz, mind az étellel, mind a halállal szemben.

A zen második foka a Makijó - a szellemek világa. Itt vizuális és/vagy akusztikus hallucinációk léphetnek fel. Lassalle szerint ezek a szokásos értelmi tevékenység kikapcsolása során felszabaduló tudattalanból származnak. A zen mesterek óvnak az ezekkel való foglalkozástól. Maguktól elmúlnak - csak nem szabad gondolni semmire. Megeshet azonban,

³⁵ Borda Máté interjúja Niklaus Brantschennel. Keresztény Szó, 2015. augusztus

³⁶ Hugo M. Enomiya-Lassalle S.J.: Zen. Út a megvilágosodáshoz. Medio Kiadó, Szentendre, 2000

hogy nem múlnak el. Ilyenkor egyfajta eksztázis és erőteljes látomások lépnek fel, valamint egy erőteljes vágy arra, hogy az illető kilépjen önmagából. Érezheti úgy, hogy kozmikus erőkkel egyesül. Ebben lehetségessé válhat mágikus erők megtapasztalása és emberfeletti képességek birtokbavétele - ha az illető is akarja; ezt azonban a zen mesterek elítélik és óva intenek tőle.

A zen harmadik foka a Szatori vagy megértés illetve a Kensó lényeglátás elérése. Ebben, mintha megszűnne a tudat megszokott árama. Olyan érzés, mint valami ürességbe való taszítottság, amelyben megszűnik a dialektikus gondolkodás. A gondolkodás helyét az intuíció veszi át. Ez a tökéletesen magáért-való-lét és megszabadulás állapota. A szellem önállósítja magát a testtől és az igazságot mintegy tiszta szellem módjára szemléli. Buddhista értelmezés szerint a megvilágosodás egyfajta egységélmény, a lét hiánytalan egységének, az énnel a mindenséggel és a természettel való azonosságának átélése. A megvilágosodás erő megnyitása és birtokba vétele. A megvilágosodás intuíció; a lét teljességét átfogó össz-szemlélet, a természetes emberi képességek végső határáig.

Lassalle atya könyvére reflektálva két dolog merül fel bennem. Az egyik, a világos megfelelés a "Makijó" fázis veszélyei és a Kathleen Lustyk professzor és munkacsoportja által leírt mindfulness mellékhatások között. A másik inkább egy kérdés, amelyet szívesen feltennék Niklaus Brantschen atyának: mit kezdjen a keresztény hívő a zen-féle megvilágosodás egységélményével, hiszen célunk nem lehet "a tökéletesen magáért-való-lét" állapota?

Ez utóbbira talán az a magyarázat, hogy a keresztény hívő is átélhet hasonlót, de valószínűleg más értelmet ad neki. A bencés rendet alapító Nursiai Szent Benedek (480-547) nem sokkal halála előtt egy éjszakán "az ablaknál állt és a mindenható Istenhez esedezett. Míg a sötét éjszaka közepette kinézett az ablakon, hirtelen egy fényt látott, amely fentről jött, és az éjszaka minden sötétségét elűzte... Ekkor valami egészen csodálatos dolog történt, ahogyan azt később ő maga mesélte el: egyetlen napsugárban összegyűjtve az egész világot látta a szeme előtt elvonulni." A történet Nagy Szent Gergely pápa (540-604) Dialógusok című könyvében maradt fenn, és a pápa így magyarázta: "Ha az egész világot, mint egységet látta maga előtt, akkor nem a menny és a föld szűkült be, hanem a szemlélő lelke tágult ki."³⁷

7. A kereszténység és a keleti módszerek

A modern korban, azonban nem csupán misszionáriusaink mennek Keletre. Az élet sokkal bonyolultabb lett. "Korunk legmeghatározóbb eseményei közé tartozik, az eddig oly sokszínű történelem növekvő egységesítése, egy egységes történelmi térbe, melyben az egész emberiség mintegy összeköttetésben van ... melyben minden nép és minden kultúrkör, minden más nép és kultúrkör benső mozzanatává válik ... (és ahol) az összes létező vallás is kérdés és felkínált lehetőség lett az emberek számára".³⁸

Posztmodern korunk eme bonyolult kölcsönhatásai, "a más vallásokkal és azok eltérő stílusú és módszerű imaformáival való érintkezés növekvő gyakorisága, az utóbbi néhány évtizedben sok hívőt eljuttatott oda, hogy feltegye magának a kérdést, milyen értéke lehet a keresztény ember számára a nem keresztény elmélkedési formáknak. Ez a kérdés mindenekelőtt a keleti módszerekre vonatkozik." – írja Ratzinger bíboros – későbbi XVI. Benedek pápa – a Hittani

³⁷ Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: Hit, igazság, tolerancia. Ős-kép Kiadó, Bp, 2019. 133. old

³⁸ Joseph Ratzinger / XVI. Benedek pápa: A közép újrafelfedezése, Bp. Szent István Társulat, 2008. 68. old.

Kongregáció 1989-es *A keresztény elmélkedés néhány szempontja*³⁹ című dokumentumában. A szöveg így folytatódik: “Vannak, akik az ilyen módszerek felé ma terápiás indíttatásból fordulnak: a technológiailag fejlett társadalmak kínzó ritmusának alávetett élet okozta lelki nyugtalanság a keresztények egy részét is arra készteti, hogy azokban a belső nyugalom és a pszichés egyensúly útját keresse. Ezt a pszichológiai vonatkozást a jelen levélben nem vizsgáljuk...” (2)

Úgy érzem, Joseph Ratzinger, akit kora legélelhetőbb teológusának tartanak, itt roppant fontos megkülönböztetést tesz. Itt vannak ezek a modern Nyugat által egyre nagyobb mélységben felfedezett keleti meditációs gyakorlatok. De vajon mire akarjuk használni ezeket? Vajon a magunk keresztény vallásgyakorlatába akarjuk bevonni ezeket a gyakorlatokat, avagy terápiás, mentálhigiénés, pszichológiai céljaink vannak velük? A különbség nagy, hiszen a keresztény imádság, Isten és ember transzcendens Én-Te kapcsolatáról szól, vagyis az imádság Istenre, mint egy másik személyre irányul; míg a pszichológia immanens, csupán saját belső világunkat, békénket, önismeretünket célozza, így ebben a vonatkozásban a meditációs technikák önmagunkra irányulnak. Ratzinger bíboros, a Hittani Kongregáció prefektusaként, csak az előbbivel, a keresztény vallásgyakorlat keretébe emelt meditációval foglalkozik; a másodikkal, a terápiás, pszichológiai célú felhasználással nem.

A szöveg megemlíti még egy harmadik, köztes lehetőséget is: “egyesek a keleti módszereket a valóban keresztény elmélkedés egyszerű pszichofizikai előkészületeként ajánlják” (12), ami valamiféle pszichológiai (esetleg asketikus) ráhangolódás lehetne a tulajdonképpeni ima megkezdése előtt. A Zsoltárok 10,17 a Vulgata szövegváltozata szerint: “praeparationem cordis eorum audivit auris tua”, amely magyarul így is hangozhatna: “szívük előkészületét meghallja füled”. Vagy gondolhatunk a 131. zsoltár 1-2. versére:

*Uram, nem fuvalkodik fel szívem,
és nem néz magasra szemem,
nem járok nagy dolgok után,
erőmet meghaladó csodák után,
hanem megnyugtattam
és elcsöndesítettem lelkemet.
Mint a gyermek anyja ölen,
mint a kisgyermek, olyan most a lelkem.*

“Megnyugtattam és elcsöndesítettem a lelkemet...” Vajon lehet analógiát látni aközött, ahogyan Alexandriai Szent Kelemen a filozófiában a keresztény életre való felkészülést, valamint a keresztény érvelést támogató eszközt lát és aközött, hogy egyes mai keresztények a Távol-Keletről származó meditációs technikákra, mint a lényegre koncentrációt segítő pszichológiai eszközökre tekintenek, melyek segíthetnek az imához szükséges összeszedettség megteremtésében?

³⁹ A keresztény elmélkedés néhány szempontja. A Hittani Kongregáció Nyilatkozata. Szent István Társulat. Bp. 1991. Szövegemben a zárójelbe tett számok a levél egyes pontjaira utalnak.

8. A keresztyén ima

Aranyszájú Szent János (†407) szerint: “Legfőbb kincsünk az imádság, az Istennel való beszélgetés; hiszen ez találkozás és együttlét Istennel.”⁴⁰ A Hittani Kongregáció levele, az imádságra vonatkozóan szintén kiemeli annak személyes kapcsolati jellegét: “amely kiáramlás az énből, az isteni Te felé”; amelynek “lényegi tulajdonsága két szabadság találkozása, az Isten határtalan szabadságának találkozása az ember behatárolt szabadságával” (3); és amelynek fontos alapja a Szentírás, Isten Szava, “hogyan lefolyhasson a beszélgetés Isten és az ember között; miután hozzá beszélünk, amikor imádkozunk és őt hallgatjuk, amikor az isteni kinyilatkoztatásokat olvassuk.”⁴¹ (6)

Az Istennel való egyesülés keresztyén útjának mintája Krisztus, akinek “az az eledele, hogy annak akaratát teljesítse, aki küldte” (János 4,34). (13) A hívő ember Istennel való egyesülését a görög ókeresztyén egyházatyák az ember megistenülésének nevezték. Isten “nekünk ajándékozza önmagát, és isteni természete részesévé tesz minket, anélkül, hogy ezzel megszüntetné a mi természetünket, amelyben ő maga is részt vett saját megtestesülésével.” (14) Személyes énünk, teremtmény mivoltunk ennek a kicserélődésnek ellenére is megmarad és örökös párbeszédbe vonódik be Isten Szentháromságos életébe. (15)

A dokumentum megemlíti azt a felosztást, amely a nem-keresztyén, késő antik korból származik, de amely sok keresztyén iskola számára is modellt jelentett. E szerint a tökéletességre vezető élet három fokozata: a megtisztulás, a megvilágosodás és az egyesülés. (17) A megtisztulás jelenti itt a bűnöktől, hibáktól való megtisztulást, az önzés levetését, hogy elfogadja Isten akaratát a maga tisztaságában. Ez a belső szabadságnak az az állapota, amelyet a keresztyén ókor *apatheia*-nak, a középkor *impassibilitas*-nak, Loyolai Szent Ignác Lelkigyakorlatai pedig *indifferenciának* neveznek. (18) Itt hozzáfűzhetjük: a meditációs technikát az imádságra való előkészültként alkalmazók is valahol ennek az *apatheia*-nak, *impassibilitas*-nak, avagy *indifferenciának* is nevezett belső szabadság állapotát szeretnék elérni, hogy ilyen lelkiállapotban foghassanak az elmélyült imába. Persze hozzátehetjük, a bűnöktől való megtisztulás nélkül elérni egy bármennyire is pozitív pszichológiai állapotot, a keresztyén spiritualitás szemszögéből nézve nem jelent előrelépést, de ha a kettő egymásra épül az gyümölcsöző lehet.

“A keresztyén élet útján a megtisztulást a megvilágosodás követi a szeretet által, amit az Atya a Fiúban ad nekünk, és a fölkenés révén, amit a Szentlélekben kapunk tőle.” (21) Vagyis a keresztyén megvilágosodás az egyház által vallott titkok mélyebb kiterjedésének belátása, megértése, átélése.

“A keresztyén imádkozó, ha Isten úgy látja jónak, végül részese lehet a különleges egyesülési tapasztalatnak. A szentségek, mindenekelőtt a keresztség és az Oltáriszentség, a keresztyén hívő Istennel való egyesülésének objektív kezdetét jelentik. Ennek alapján, a Lélek különleges kegyelme folytán az Istennel való egyesülés olyan sajátos fajtájára lehet hivatott, amelyet keresztyén kereteken belül misztikusnak minősítünk.” (22)

Az imádsághoz kapcsolt technikákat azonban kritikusan tekinti a Hittani Kongregáció levele, hiszen a keresztyén “Isten felé való közeledési módja nem alapszik a szó szoros értelmében vett valamilyen technikán. Ez ellentmondana az Evangélium által megkívánt gyermeki

⁴⁰ Az Imaórák Liturgiája. Bp. 1991.

⁴¹ II. Vatikáni Zsinat, Dogmatikai Konstitúció Dei verbum 2

léleknek. A hiteles keresztény misztikában semmi sincs, amit technika segítségével lehet átélni: az mindig Isten ajándéka, s ha valaki részesül belőle, méltatlannak érzi magát.” (23) – mondja a dokumentum Avilai Szent Terézre hivatkozva⁴². Az imatapasztalat pedig végső elemzésben mindig személyes természetűnek bizonyul, Isten ugyanis a személynek adja kegyelmét. (24) “A keresztény elmélkedés egyetlen tárgya, Isten szeretete olyan valóság, amelyet semmilyen módszerrel vagy technikával sem lehet birtokba venni; ezzel szemben mindig Jézus Krisztusra kell függeszteni szemünket, akiben az irántunk tanúsított isteni szeretet a keresztfán odáig jut el, hogy az Atyától való távolság állapotát is elvállalta értünk.” (31)

A Hittani Kongregáció levele két ellentétes irányú hibás irányzatot említ az imában, amelyek már a keresztény ókorban jelentkeztek; ezek a pseudognózis, és a messzalianizmus.

A pseudognózis teljesen el akart szakadni az anyagtól. Ez tulajdonképpen az anyagot tisztátalannak, lealacsonyítónak tekintő világkép, amelyben az imádság célja a léleknek az anyagból történő kiszabadítása, hogy ezáltal felsőbbrendű megismerésbe emelkedhessen fel. Az ókeresztény egyházatyák ezzel szemben azt hangsúlyozták, hogy az anyag Isten teremtménye, és mint ilyen nem rossz, továbbá, hogy Isten megismerése saját erőből nem lehetséges, hanem az mindig Isten ajándéka.

A messzalianizmus viszont az érzékelhető tapasztalatot tekintette a hitélmény fokmérőjének. (8) Ebben Isten jelenlétét valamiféle pozitív pszichológiai állapotok megtapasztalásával azonosítják. Az ókeresztény egyházatyák ezzel szemben azt tartották, hogy Isten és az imádkozó lélek egyesülése titok keretében teljeseedik be; esetenként akár negatív lelkiállapotok, mint például a bánat és vígasztalanság érzése ellenére is. (9)

Ez a két tévedés a történelem folyamán újra és újra felbukkan és ma is jelen van sokak gondolkodásában, “mint Isten megtalálásának gyors folyamata”. (10) A dokumentum szerint a hibás megközelítési módok könnyen felismerhetők. A keresztény elmélkedés Istent, az emberi-földi mértékben megmutatkozó megtestesült Igében keresi; míg a nem-keresztény megközelítés igyekszik eltekinteni attól, ami földi, érzékelhető és fogalmilag behatárolható, hogy ezáltal emelkedjenek föl az Isteni szférába. Ez a késői görög neoplatonizmus eszmevilágát jellemezte, de ma is jelen van számos nép vallási nézeteiben. (11)

A fenti két tévedéstől ma is óvakodnunk kell. Egyrészt vannak, akik “nem riadnak vissza attól, hogy a képek és fogalmak nélküli abszolútumot, amely a buddhista tanítás sajátja, a Krisztusban megnyilatkozott Isten fenségének szintjére helyezték, aki a véges valóság fölé emelkedett, ezek egy „negatív teológiát” vesznek igénybe, amely túlhalad minden, Istenre vonatkozó tartalmi állításon, tagadva, hogy a világ dolgai olyan jelekként szolgálhatnak, amelyek segítségével Isten végtelenségéhez juthatunk vissza. Ezért nemcsak a megváltó cselekedetektől való elmélkedés elhagyását javasolják, amelyet Isten a történelem során az Ó- és az Újszövetségben teljesített be, hanem az egylényegű és háromszemélyű Isten gondolatát is, aki maga a szeretet, annak érdekében, hogy „az istenség meghatározatlan mélységébe” merülhessenek. Ezeket, vagy az ezekhez hasonló javaslatokat, amelyek a keresztény elmélkedés és a keleti technikák harmonizálására törekszenek, folyamatosan, gondos tartalmi és módszerbeli megismeréssel meg kell rostálni, a veszélyes szinkretizmusba való beleesés elkerülése miatt.” (12)

⁴² Avilai Szent Teréz: A belső várkastély IV. I. 2.

Ezen felül, nem lehetünk módszer-centrikusak. Bár a dokumentum elismeri, hogy “az imádságban az egész embernek kell belépnie az Istennel való kapcsolatba, ezért testének is fel kell vennie az elmélyedésre legalkalmasabb helyzetet. Az ilyen testhelyzet szimbolikus módon, a kultúra és az egyéni fogékonyság szerint változóan, kifejezheti magát az imádságot. Egyes területeken a keresztények ma nagyobb fokban tudatára ébredtek, hogy a testhelyzet mennyire segítheti az imádkozást.” (26) Mégis figyelmeztet arra, hogy “egyes fizikai gyakorlatok automatikusan a nyugalom és feloldódás élményét, elégedettségi érzéseket, sőt talán fény- és hőjelenségeket eredményeznek, amelyek a lelki emelkedettség állapotához hasonlatosak. Ha ezeket felcserélnénk a Szentlélek hiteles vigasztalásával, az a lelki út elképzelésének teljesen hibás módjához vezetne.” (28)

9. A Jézus-ima

Érdekes ebben az összefüggésben a korábban már érintőlegesen említett *Jézus-ima*, ahol az imádkozó belégzésre: “*Uram Jézus!*” - kilégzésre: “*Könyörülj rajtam!*” – imát mondja, általában a rózsfűzérre emlékeztető 100 szemes csotki használata mellett. Ez az imádság már a VII. században ismert volt, mint az ún. *hészükiazmus* egyik fontos gyakorlata. A név a görög *hészükia*, 'nyugalom' szóból származik. A hészükiázmus a sivatagi remetéik spiritualitásának különleges formája, ami a III. századtól kezdve az egyiptomi, később a Sinai szerzetességben mutatkozott meg. A hészükia a nyugalom, csend, hallgatás, elvonultság és higgadság belső és külső állapotát jelenti.

A hészükiázmus lényegileg a szemlélődésre irányuló spiritualitás. A tökéletességet az Istennel való szerető egyesülésben látja, melynek útja az állandó imádság, ennek föltétele pedig a hészükia, amely viszont lehetetlen a parancsok megtartása és az aszkéta élet nélkül. A hészükia külső föltételei lényegtelenek, a belső az, ami fontos. Hozzá tartozik a hegyi beszéd értelmében vett aggodalomnélküliség (Mt 6,25), a lelki józanság és éberség („a szív őrzése”), végül a legfontosabb, az Istenre gondolás, illetve a szív állandó imádsága, a Jézus-ima. A hészükiázmus lényegét a legáltalában talán Gregoriosz Palamasz (1296-1359) athoszi szerzetes, később tesszalónikai érsek fejezte ki: “A hészükia a lélek és a világ csendje. Megfeledezés az alacsonyabbrendűről, a magasabbrendű világ titokzatos megismerése, a lélek önátadása egy nála jobbnak. Akik szívüket megtisztították e szent hészükia által és kimondhatatlan módon egyesültek a minden tudást és elképzelést felülmúló fénnel, önmagukban, mint tükörben szemlélik az Istent.”⁴³

A Zsoltárok 1,2b szövege a Vulgataban így áll: “*et in lege eius meditabitur die et nocte*” – “*parancsairól elmélkedik nappal és éjjel*”. Horváth Konstantin ciszterci atya fordítása⁴⁴ (1935) lábjegyzetben hozzáteszi: “meditari: nem elméletileg, hanem a gyakorlati megvalósítás végett elmélkedni, meghányni vetni” Mit is? az Ő törvényét? Az Ő törvénye az Ő Igéje, az Ő Igéje pedig maga Krisztus. A Jézus-ima: Róla és Vele elmélkedni. A Jézus-ima ezért megfelel azoknak a kritériumoknak, amelyek a keresztény imát és elmélkedést kell, hogy jellemezzék.

Így tehát van egy olyan gyakorlat, amely formailag a mindfulnesshez (és az ennek gyökerében álló zen) meditációhoz hasonlóan, a ki és belégzés ritmusára történő elmélkedés; - amely azonban tartalmilag egy mély és misztikus keresztény ima; ebben a minőségében tehát gyökeres ellentéte a semmiről meditáló zen/mindfulness gyakorlatnak.

⁴³ <http://www.chotki.hu/cikkek/heszuchiazmus---spiritualis-alap.html>

⁴⁴ Dr. Horváth Konstantin S.O.Cist.: A Zsoltároskönyv magyarázata és fordítása. Zirc, 1935

A Jézus-imához hasonló hatást figyeltek meg a latin egyházban ismert rózsafüzér esetében is. Ismert, hogy a jógának jelentős egészségmegőrző hatást tulajdonítanak. Olasz és lengyel kutatók a ki- és belégzés ritmusára recitált rózsafüzér (amelyet a vizsgálati személyek latin nyelven mondtak) illetve a jógamantrák recitálásának a szív működését szabályozó vegetatív idegrendszerre vonatkozó hatását vetették össze egy érdekes vizsgálatban.⁴⁵ Az eredmény a pozitív kardiológiai hatások, a vérnyomás és agyi keringés tekintetében teljesen azonos volt.

10. Következtetések

Az eddigieket összefoglalva, milyen megállapításokat tehetünk?

II. János Pál pápa *Fides et ratio* enciklikája részletesen elemzi azt a folyamatot, amelyben az ősegyház és az egyházatyák, majd a skolasztika feldolgozta az antik civilizációhoz és ezen belül elsősorban az antik filozófiához való helyes viszonyulást. Ezekről letisztította a pogány elemeket (a kereszténységgel ellenkező világképet, emberképet, istenképet) - az értékeiket (elsősorban módszertanukat) azonban integrálta és ebből a szintézisből született meg a keresztény kultúra és tudományosság. Az enciklika egy pontján azt is megemlíti, hogy ezt a fajta hozzáállást nem tagadhatjuk meg a Távol-Kelet nagy kultúráitól sem. Dél- és Kelet-Ázsia szellemi kincseit vizsgálva, tulajdonképpen, egy az antikhoz mérhető magascivilizáció és egy az antikhoz fogható pogány vallási hagyomány az, aminek a kettősségéhez kell valamiféle viszonyt kialakítanunk. A pogány hagyományokhoz nyilván nekünk is úgy kell viszonyulnunk, mint annak idején az egyházatyák tették. A *Fides et ratio* enciklika alapján azonban a kelet pszichológiai jellegű hagyományait analógiában láthatjuk a nyugati antikvitás filozófiai hagyományával. Ahogy az utóbbit az egyházatyák a politeista vallás sallangjaitól megtisztítva, a maga helyén beemelték a keresztény szellemiségbe (de nem az istentiszteletbe!), ugyanúgy elképzelhető, hogy a kelet pszichológiai jellegű hagyományai - politeista sallangjaiktól megtisztítva - bekerülhessenek a keresztény szellemiségbe (de nem az istentiszteletbe!), vagy legalábbis kaphassanak valamiféle elismert státust a maguk helyén, a profán gyakorlatban, pl. a gyógyászatban vagy az egészségmegőrzésben.

Mi lehet az a pozitív elem, ami miatt ez a nagy munka elvégzendő?

A zen szekularizált változataként kifejlesztett mindfulness lényege a pillanatról-pillanatra való teljes figyelem-összpontosítás és az erre épülő, passzív, ítéletmentes tudatállapot elérése. A mindfulnessben szintén előbb a légzésre összpontosítanak, majd az adott pillanatban spontán felbukkanó különböző testi érzetek, gondolatok, érzelmi állapotok tudatosítása történik. Ez a jelen pillanatra való fókuszáltság a módszer gyakorlójának attitűdjeit és kognitív kapacitását megváltoztatja, elősegítve akár neurobiológiai változásokat is. Shapiro⁴⁶ szerint a légzésről a jelenségek széles skálájára történő fókuszváltás képessége a mindfulness fő specifikuma.

⁴⁵ Effect of rosary prayer and yoga mantras on autonomic cardiovascular rhythms: comparative study. British Medical Journal. Volume 323 22–29 December 2001. Authors: Luciano Bernardi, Peter Sleight, Gabriele Bandinelli, Simone Cencetti, Lamberto Fattorini, Johanna Wdowczyk-Szulc, Alfonso Lagi

⁴⁶ Shapiro DH Jr. Overview: clinical and physiological comparison of meditation with other self-control strategies. American Journal of Psychiatry. 1982;139(3):267-274

Az analitikus pszichológia szerint, az emberi tudat fő funkciói a gondolkodás, az érzelem, az érzékelés és az intuíció. Az egyházatyák által elismert antik filozófia a gondolkodás tudománya. A kelet meditativ hagyománya viszont elsősorban intuitív jellegű és szorosan kapcsolódik az érzékelés-figyelem területeihez. Lényegileg tehát a kelet pszichológiájában az antik filozófiai hagyomány ellentétéről, vagy inkább komplementeréről beszélhetünk, ahol a ráció, a logika helyett egyfajta intuitív megismerés áll a középpontban. Talán nem jogtalan úgy tekinteni, hogy e kettő - a ráció és az intuíció - egyforma távolságra vagy ha úgy tetszik, egyforma közelségben van hitünknek attól a vallási gyökerétől, amely az ószövetségi zsidó kultúrában született meg. Ha az egyházatyák és a későbbi skolasztika elfogadták és felhasználták az antik logikát, akkor nekünk sem lehet problémánk a Távol-Kelet intuitív pszichológiájából, sőt bizonyos területeken, terápiás vagy akár prevenciós céllal ezt nagy haszonnal alkalmazhatjuk. Természetesen a pogány istentiszteleti elemek kiküszöbölése után, és természetesen nem istentiszteleti célra, mert ezek természetük szerint profán dolgok. Ahogy az antik filozófiából nem annyira a tartalom, hanem elsősorban a módszertan volt integrálható, úgy valószínűleg a kelet pszichológiájából sem tartalmi, hanem módszertani elemek azok, amelyek révén gazdagodhatunk, anélkül, hogy keresztény istenképünk, emberképünk, világképünk torzulást szenvedne.

Ahogy tehát a filozófia támogatja a racionális gondolkodás fejlődését, úgy a mindfulness hozzájárulhat egy pszichológiai egyensúly helyreállításához, illetve fenntartásához - de pusztán, mint evilági, vallásilag semleges gyakorlat és ebben a minőségben értéke nem az imához, hanem a testmozgáshoz, sporthoz hasonlítható. Fontos ezen módszerek lehetséges mellékhatásainak pontos ismerete és fontos a kontraindikációk betartása is, vagyis bizonyos pszichés sérültségek, pszichiátriai kórképek (pszichózis, mánia, öngyilkossági veszély, alvászavar, poszttraumás stress, epilepszia) esetén nem szabad ilyen módszereket alkalmazni.

Fontos továbbá, hogy az alkalmazó számára világos maradjon az az Istenkép, emberkép, világkép, amelyen egész nyugati kultúránk felépül. Enélkül ugyanis nem csupán a hit világa torzul, hanem az ember önálló személy mivolta is, amely a kelet monista filozófiai rendszereiben nem önálló és nem tartós entitás; és amelynek célja a személyes örök élet helyett, csupán a mindenségbe való (vissza)oldódás.

Ez a fajta filozófiai tisztánlátás hatványozottan fontos, ha valaki hűséges akar maradni a keresztény hit alapvetéseihez, miközben a "praeparatio cordis" vagyis az imádságra való előkészület céljából alkalmaz keleti eredetű meditációs gyakorlatot. Számukra a Hittani Kongregáció levelének figyelmeztetése különösen fontos: az ima nem módszer, hanem kapcsolat; továbbá az imát nem az élmény hitelesíti, hanem az őszinteség, a szív egyenessége.

A tulajdonképpeni keresztény vallási gyakorlatban azonban ugyanúgy nem látom helyét mindfulnessnek, zennek és társainak, mint ahogy a görög filozófia sem lett része vallásgyakorlatunknak, istentiszteletünknek. Imát, Isten-kapcsolatot nem helyettesíthet, mert az egy személyek közötti párbeszéd, míg a mindfulness/meditáció pusztán önmagunkra irányul.

A Jézus-imáról mondtak, a ki- és belégzés ritmusához igazodó elmélkedési mód értéksemlegessége mellett szólnak. Nemcsak a Távol-Kelet fedezte fel, hanem tőle függetlenül, a bizánci kereszténység is, amelynek a hite, néhány egyházfegyelmi kérdést leszámítva, azonos a miénkkel. Az értéksemlegesség lehetőségét támogathatja a buddhizmus ateista vagy legalábbis agnosztikus jellege is. Buddha nem Istent kereste, hanem önmagát,

amint Szeghy Ernő fentebb említett könyve azt leírja. Vagyis ez a típusú meditáció eredetileg egy immanens gyakorlatnak volt szánva, így kevésbé lehetnek negatív spirituális vonatkozásai, mint a jógának, amelyet kritikusai gyökereiben egy pogány istentiszteleti formának tartanak.

Emiatt, talán kijelenthetjük, hogy csak a felhasználó szándéka, hite, és célja dönti el, hogy az örökkévalóság szempontjából az illetőre nézve mi a nettó végeredménye ezen technikák alkalmazásának. Ez pedig lehet pozitív, mint a Jézus-ima esete; lehet értéksemleges, mert pusztán evilági, pszichológiai/vegetatív idegrendszeri hatást vett célba és nyert el vele; és lehet negatív, mert egy téves panteista vallásgyakorlat részeként használja. El tudok persze képzelni egy negyedik verziót is, amelyik a második és a harmadik között helyezkedik el: valaki értéksemleges módon használja, aztán kellő ismeret és vezetés híján összekeveri a vallásos tapasztalattal és így megy bele valamiféle buddhista jellegű panteizmusba.

Összegezve tehát, a keresztény ima és elmélkedés Ratzinger féle alapelvei alapján, a semmiről elmélkedő mindfulnessnek nincs helye az istentiszteletben - bár a Jézus-ima révén van technikailag rokon, de eredeti keresztény, legitim gyakorlatunk, amely komoly lelki értékkel bír. Lehetséges továbbá egy értéksemleges, pusztán evilági, pszichológiai/vegetatív idegrendszeri hatást célzó felhasználás, mint például a terápiás céllal alkalmazott mindfulness, azzal a feltétellel, hogy a cipész a kaptafánál marad, vagyis az immanens terápia nem torkollik téves vallási gyakorlatba.

11. Összegzés

Gondolatmenetem főbb pontjai tehát a következők.

A távol-keleti meditációs technikák alkalmazásával kapcsolatban hitbeli, filozófiai és pszichológiai jellegű aggályokat soroltam fel. Hitbeli: *“Rajtam kívül más istened ne legyen!”* (2Mózes 20,3). Filozófiai: a távol-keleti és a nyugati gondolkodás világ-, ember-, és istenképe gyökeresen eltér. Súlyos veszteség lenne mind vallásilag, mind pszichológiailag ha feladnánk, amit ezen a téren örököltünk. Ennek legsúlyosabb pszichológiai következménye a személyiség fogalmának és értékének elvesztése lenne. Ezeken a területeken engedményeket nem tehetünk. A keresztény hit lényege szerint “Én”-“Te” kapcsolat ember és Isten között, amely nem egyeztethető össze a panteista jellegű keleti rendszerekkel.

A buddhizmus gyökereinek speciális agnosztikus jellege megengedi, hogy legalábbis feltegyük a kérdést, hogy valójában vallásról vagy inkább speciális pszichológiai technikáról van szó a zen meditáció esetében. Ha a válasz lehet igen, akkor ennek gyakorlása sokkal inkább egy távoli kultúra valamely kincsének gyakorlását jelenti, mintsem egy idegen vallását. Ennek indoklása leginkább az, hogy ezek a gyakorlatok nem egy transzcendens “Te”-re irányulnak, hanem csupán a gyakorlatozó énjének tökéletesítésére.

Az idegen kultúrákkal való kapcsolatok lehetőségeiről mély és pozitív értelmű eligazítással szolgál II. János Pál pápa *Fides et ratio* enciklikája. Ennek nyomában lehetségesnek tűnik analógiában látni azt a folyamatot, amelyben az ókori kereszténység integrálta az antik görög-római filozófiát azzal, ahogyan a mai kereszténység találkozik a Távol-Kelet pszichológiájával. Amint az antik filozófiából elsősorban nem a tartalmi, hanem a módszertani elemek voltak integrálhatók, ugyanúgy valószínűleg a Távol-Kelet kultúráiból

sem annyira a tartalmi, hanem a módszertani elemek lesznek azok, amelyek révén gazdagodhatunk.

Ezeknek a gyakorlatoknak a keresztény istentiszteletben, imádságban nem látom, hogy helye lehetne, mert Alexandriai Szent Kelemen szavaival élve: „önmagában tökéletes és semmiféle kiegészítésre nem szorul a Megváltó tanítása”. Az imádság előkészületeként, az összeszedettség megteremtésében esetlegesen, de csak a Hittani Kongregáció fentebb idézett útmutatásait komolyan véve jöhetnek szóba ilyen módszerek, elkerülve azt az önbecsapást, hogy pszichológiai jellegű technikák automatikus eredményét az isteni kegyelem hatásának tulajdonítsuk.

A pszichoterápiás célú felhasználás viszont a hit szempontjából értéksemlegesnek tűnik, hiszen nem irányul semmiféle transzcendens létezőre, hanem pusztán a gyakorlatozó pszichés/vegetatív idegrendszeri egyensúlyának illetve figyelmi/koncentrációs képességének javítására. Fontos azonban a pszichológiai célú felhasználás ne torkolljon téves, panteista jellegű vallási nézetekbe és gyakorlatba.

Azt a gondolatot, hogy a ki- és belégzés ritmusára történő elmélkedés önmagában értéksemleges technika, támogatja a bizánci kereszténység Jézus-ima gyakorlata, amely a formai hasonlóság ellenére egy valódi, személyes és mély elmélkedő ima.

A mindfulness pszichológiai jellegű felhasználása során azonban ismernünk kell a lehetséges mellékhatások veszélyeit és gondosan ügyelni kell a kontraindikációk betartására. Ez módszer ugyanis pszichózis, mánia, poszttraumás stressz, öngyilkossági veszély, alvászavar és epilepszia eseteiben ellenjavalltnak tekinthető.

12. Befejezés

Végezetül kanyarodjunk vissza a mottóul választott Szent Ágoston idézetéhez. *“Ne ki akarj menni, magadba térj be. A benső emberben lakik az igazság.”* Ebben a formában II. János Pál pápa idézte a Fides et ratio-ban. Ratzinger bíboros /XVI. Benedek is kitér erre az idézetre a keresztény elmélkedés szempontjait taglaló fentebb idézett levelében (19) és Szent Ágoston más írásaiból vett gondolattal egészíti ki: *“ha meg akarod találni Istent, mondj le a külső világról és húzódj vissza önmagadba. Mindazonáltal, ne maradj önmagadban, hanem lépj túl magadon, mert te nem vagy Isten: ő mélyebb és nagyobb nálad.”* Önmagunkban maradni: íme az igazi veszély – vonja le a tanulságot Szent Ágostonra hivatkozva, aki az önmagunkra való összpontosítást ajánlja, de az önmagunkon való túlhaladást is; Isten ugyanis bennünk van és velünk van, de titkában túlhalad rajtunk. A mottóul választott idézet tehát igaz, bár csak egy részigazságot, vagy, ha úgy tetszik egy mély igazság első tételét tartalmazza, amelynek van további folytatása is.

Mindazonáltal az ókori egyházatya szövegeiből idéző két egymást követő pápa nem két ellentétes dolgot állít. Az első idézet ugyanis a különböző kultúrák létjogosultságát és egymásrahatását igenli és ezek helyes módját keresi; míg a második a keresztény hit és gyakorlat tisztaságát védelmezi, hogy az egyszerű hívő embert ne hagyja magára a posztmodern ideológiák túlerejével szemben.

Írásomat pontosan ez a kettősség motiválta. Hitünk tisztaságának megőrzése mindig is fontos volt a számomra. Várszegi Asztrik tanítványa szavaival, fontos, hogy megmaradjunk a kereszténységben, mert Jézus Krisztusnak arca van, Ő irgalmas és elfogad bennünket, úgy, ahogy vagyunk. Ez az az alap, amelyet érintetlenül hagyva tette előttem világossá a csendmeditációs est és az azt követő szellemi keresgélés, az eltérő kultúrák egymást gazdagító kölcsönhatásának jogosságát. A görög filozófia integrálása a keresztény gondolkodásba az Alexandriai Szent Kelemen és Aquinói Szent Tamás közötti ezer év munkája volt. Ehhez képest annak feltérképezése, hogy a Távol-Kelet mint adhat a számunkra és, hogy ezt hogyan és mire lehet használnunk még éppen hogy csak elkezdődött.

Természetesen ez az út nem veszélytelen. Ha csak az antik kultúra integrálásának folyamatát nézzük, egyszerre kell látnunk, ahogy a kereszténység a skolasztika koráig jelentősen gazdagodott általa, de alig egy évszázaddal később a reneszánsz kor már az antikvitáshoz egészen más módon visszanyúlva kezdte meg a kereszténységtől való szellemi távolodást, nevében is hordozva egyfajta pogány újjászületést. Nyomában az európai irodalomban, és a képzőművészetekben is, évszázadokon át újra megjelentek az antik istenekre vonatkozó utalások, ábrázolások, sőt a hozzájuk szóló fohászok is. Ennek spirituális vonzatáról is érdemes lenne elgondolkodni.

Mindezeken okulva, mintegy Scylla és Charybdis között hajózva kell az igazság szűk útján járnunk, ragaszkodva hitünk alapvető igazságaihoz és követelményeihez. Ugyanakkor fontos, hogy nyitottságunkat megőrizve ne féljünk keresni az igazságot, mint ahogy ne szűnjünk meg keresni Isten arcát, melynek ragyogása valójában minden igazság forrása.

Írásom elsősorban reflexió és további kérdésfeltevés. Ebben a szellemben adom közre, készen a további eszmecserére, fogékonyan és nyitottan az esetleges kritikákra és kiegészítésekre.

Sörédi Pál
2018-2020